

AJANKOHTAISTA:

MERKILLINEN KONE

Lectio praecursoria Joensuun yliopistossa 3.6.2005.

Johanna Uotinen

Väitöskirjani nimi on *Merkillinen kone*. Mutta miksi kone on merkillinen, mitä niin merkillistä tietokoneessa tai, tutkimuksen sanoin, informaatioteknologiassa on? Yhtäältä nimi tietenkin viittaa tutkimukseni punaiseen lankaan, merkityksellistämiseen ja sen käytäntöihin ja keinoihin. Toisaalta kyse on siitä, että informaatioteknologia todellakin on merkillistä, siis erikoista, omituista ja kiinnostusta herättävää. Jälkimmäisessä mielessä informaatioteknologia on merkillistä, tutkimisen arvoista, ainakin kolmella tasolla. Ensinnäkin suomalaisen yhteiskunnan kannalta katsottuina, toiseksi yksittäisten ihmisten jokapäiväisen elämän näkökulmasta ja kolmanneksi heidän käyttämiensä merkityksellistämisen keinojen ja käytäntöjen kautta tarkasteltuna.

Koneiden *ensimmäinen merkillisyys* on informaatioteknologian suomalaisessa yhteiskunnassa vuosituhannen vaihteessa saavuttama keskeinen asema. Tuolloin Suomesta tehtiin tietoyhteiskuntien ykköstä, jossa informaatioteknologia kuuluu kaikille ja kaikki sitä myös käyttävät. Samalla tietoyhteiskunnasta tuli suomalaisen yhteiskunnallisen (ja muunkin) keskustelun keskeisimpiä käsitteitä: lähes kaikkia yhteiskunnallisia ja kulttuurisia kysymyksiä ja ilmiöitä tavattiin tarkastella vahvan tietoyhteiskuntasuodattimen lävitse.

Tavallisten ihmisten moninaiset kokemukset tietoyhteiskunnasta ja informaatioteknologiasta ovat usein jääneet suomalaisesta tietoyhteiskunnasta tuotetun kuvan varjoon. Niinpä olen tutkimuksessani keskittynyt, en tietoyhteiskuntaan ja informaatioteknologiaan sinänsä, vaan ihmisten kokemuksiin ja käsityksiin niistä. Tästä huolimatta tietoyhteiskunta on informaatioteknologian ja sen merkityksellistämisen ja sitä myötä myös tutkimukseni laajin kehys tai tausta: ihmiset kohtaavat ja merkityksellistävät informaatioteknologiaa tietoyhteiskunnan yhteydessä, eikä annettuja merkityksiä voi ymmärtää siitä irrallaan.

Ymmärrän tietoyhteiskunnan tuotettuna diskursiivisena ilmiönä, käsiteavuutena, jota tuotetaan strategioin, puhein ja näihin perustuvain käytännöin. En kuitenkaan kiellä tietoyhteiskunnan materiaalista perustaa: tietoyhteiskunnan keskiössä ovat informaatioteknologiset välineet.

Informaatioteknologian keskeisestä yhteiskunnallisesta asemasta huolimatta olennaisinta tietoyhteiskunnan tuottamiselle on informaatioteknologian merkityksellistäminen ja tietoyhteiskuntapuhe. Tietoyhteiskuntapuhe tarkoittaa yhteiskunnallisten vaikuttajien ja median käyttämää tietoyhteiskunnan, informaatioteknologian sekä näihin liitettyjen vaikutusten ja toimien tuottamisen ja kuvaamisen tapaa. Se suodattuu median kautta ihmisten arkipuheeseen, mutta välittyneenä se ei aina näy selkeästi vaan ikään kuin välähdyksinä, samantapaisuuksina. Silti nimenomaan tietoyhteiskuntapuhe tuo tietoyhteiskunnan ihmisten tilanteisiin ja paikallisiin kokemuksiin ja käsityksiin; tietoyhteiskuntapuhe välittää tietoyhteiskunnan jokapäiväisen elämän tasolle.

Tässä näkyy informaatioteknologian, tietokoneiden, *toinen merkillisyys*: se, miten tiiviisti ja syvästi tietoyhteiskunta ja informaatioteknologia on kietoutunut yksittäisten ihmisten jokapäiväiseen elämään ja käytäntöihin. Samalla informaatioteknologiasta on tullut ihmisille merkillistä, yhtäältä omituista ja toisaalta merkittävää – merkityksellistettävää, kesytettävää, omaan elämään sopivaksi tehtävää.

Teknologian merkitykset, se mitä teknologiat ovat ja mitä niillä voi tehdä, ovat aina tiettyjen ihmisten tietyissä tilanteissa ja paikoissa tuottamia. Teknologia on paitsi fyysisiä artefakteja myös ihmisten toimintaa ja tietoa: se on luonteeltaan kulttuurista. Niinpä on mielekästä tutkia teknologiaa ihmisten kokemusten ja kertomusten, heidän tuottamiensa merkitysten kautta, kulttuuritutkimuksen lähestymistavoin ja menetelmin. Kun teknologia nähdään osana kulttuurisia ja sosiaalisia prosesseja, sen käyttäjät eivät näyttäydy passiivisina vastaanottajina vaan nimenomaan he, ihmiset, merkityksellistävät teknologiat omissa elämän käytännöissään. Kulttuuritutkimuksen käsitteet ja välineet siirtävätkin teknologian tutkimuksen painopisteen deterministisistä syy–seuraus-suhteista ja teknologioiden itsensä seuraamisesta ihmisten toimijuuteen.

Tutkimukseni sijoittuu nimenomaan Pohjois-Karjalaan, koska täällä tietoyhteiskuntaa ryhdyttiin 1990-luvun loppupuolella tietoisesti rakentamaan kansalaislähtöisemmäksi, pois teknologian ohjaamasta kehityksestä. Pohjoiskarjalainen tietoyhteiskunta päätettiin rakentaa talkoilla, ihmisläheisesti, paikallisista tilanteista nousevasti. Niinpä on ollut perusteltua rajata ihmisten informaatioteknologisia kokemuksia ja käsityksiä seuraava tutkimus juuri Pohjois-Karjalaan.

Väitöskirja kokonaisuudessaan tuottaa kuvaa siitä, miten informaatioteknologiaa merkityksellistetään erilaisissa kulttuurisissa prosesseissa ja millaisia nämä prosessit ovat. Koneen kolmas merkillisyys ovatkin juuri ne merkityksellistämisen keinot, joiden avulla ihmiset neuvottelevat arjessaan tietoyhteiskuntapuheen välittämän kanssa ja pyrkivät tekemään informaatioteknologiasta itselleen tolkkullista ja omaan elämäntilanteeseen sopivaa.

Pohjoiskarjalaiset ihmiset merkityksellistävät tai kesyttävät informaatioteknologiaa hyvin eri tavoin. He kehittävät erilaisia keinoja pärjätä tietoyhteiskunnassa, käyvät neuvotteluja tietoyhteiskunnan asettamien vaateiden kanssa ja samalla perustelevat ja selittävät omia valintojaan. Merkityksellistämisen lopputulokset riippuvatkin kulloisestakin hetkestä, itse kunkin ihmisen elämäntilanteesta: ne ovat yhtä moninaisia kuin ihmisten arkinen elämäkin on. Informaatioteknologian kesyt-

täminen voikin tarkoittaa tilanteesta riippuen paitsi sen käyttöön ottamista myös sen hylkäämistä.

Kaikkeaa merkityksellistämistä yhdistää kolme yleistä piirrettä. Ensinnäkin se on konstruktivistista, ihmisten välistä aktiivista toimintaa. Ihmiset tuottavat merkityksiä konkreeteissa, jokapäiväisissä toimissaan vuorovaikutuksessa muiden ihmisten sekä sosiaalisten ja kulttuuristen järjestyksien kanssa. Toiseksi merkityksellistäminen on artikulaatiivista. Merkityksiä rakennetaan liittämällä erilaisia asioita, ilmiöitä ja aiempia merkityksiä toisiinsa. Näin tuotetut liitokset, uudet merkitykset, eivät kuitenkaan ole pysyviä, vaan ne purkautuvat ja muuttuvat tilanteiden vaihtuessa. Niinpä merkityksellistäminen on, kolmanneksi, kontekstisidonnaista. Ihmiset siis merkityksellistävät kohtaamiaan asioita ja ilmiöitä, kuten informaatioteknologiaa, tietyssä ajassa, paikassa ja tilanteessa, kulloistenkin sosiaalisten ja kulttuuristen käytäntöjen ohjaamina.

Käytännössä informaatioteknologian (ja kaikkien muiden asioiden ja ilmiöiden) merkityksellistäminen tapahtuu kertomalla siitä itselle ja muille. Kohdatut uudet asiat ja ilmiöt tehdään siis tutuiksi, ymmärrettäviksi, kertomalla niistä ja liittämällä ne näin osaksi ennestään tuttua ja tunnettua.

Merkityksellistäminen tapahtuu aina yhteydessä johonkin, joistain näkökulmista tai lähtökohdista käsin. Olen valinnut tutkimuksen informaatioteknologian merkityksellistämisen näkökulmiksi monien mahdollisten joukosta paikan, sukupuolen, asiantuntijuuden sekä kertomisen. Väitöskirjan kuudessa osa-artikkelissa pohdin ensinnäkin informaatioteknologian merkityksellistämisen suhdetta tiettyyn paikkaan, Joensuun Kansalaistaloon ja sen Nettikahvilaan, jossa teknologiaa kohdataan ja käytetään. Toiseksi tarkastelen informaatioteknologian suhdetta sukupuoleen: miten Pohjois-Karjalan ammattikorkeakoulun informaatioteknologian opiskelijat tuottavat ja merkityksellistävät tietokone-elämäkerroissaan sukupuoli ja informaatioteknologiaa yhteenkietoutuneina ilmiöinä. Kolmanneksi seuran, minkälaisena tietotekninen asiantuntijuus näyttäytyy Kantti-tietoyhteiskuntakehityshankkeen osallistuneiden naisten haastatteluissa: miten tietoyhteiskuntapuheen välittämä ymmärrys ”oikeasta” tietoteknisestä asiantuntijuudesta vaikuttaa naisten oman asiantuntijuuden tavoitteluun ja siitä käytyihin merkityksellistäviin neuvotteluihin. Neljänneksi katson, kuinka pohjoiskarjalaiset ihmiset tuottavat tietokone-elämäkerroissaan merkityksiä kertomisen eri muodoilla, tavoilla ja keinoilla: ”Minkälaisia yleisiä tietoyhteiskuntaa ja informaatioteknologiaa kuvaavia ja merkityksellistäviä rakenteita heidän kertomuksistaan on löydettävissä?”

Tietoyhteiskunta ja tietoyhteiskuntapuhe eivät kuitenkaan enää ole yhtä lailla yhteiskunnallisen keskustelun keskiössä, kuin ne olivat 1990-luvun loppupuolella, jolloin tämä tutkimus on aloitettu ja sen aineistot kerätty. Yhteiskunnan tasolla informaatioteknologia on jo kesytetty ja yleisesti ottaen kansalaiset hankkivat sekä käyttävät teknologioita maailmanennätystahtia, aivan kuten strategioissa suunniteltiin. Tietoyhteiskunta ja informaatioteknologia näyttävätkin arkistuneen ja kesyyntyneen: niitä ei tarvitse enää merkityksellistää. Tietoyhteiskuntabuumi on siis menossa ohi – ellei ole jo mennyt. Tietoyhteiskunnan ja informaatioteknologioiden tilalle yhteiskunnallisen keskustelun iskusanoina ovat astuneet esimerkiksi innovaatiot, osaamisyhteiskunta ja globaali kilpailukyky.

JOHANNA UOTINEN

Informaatioteknologian (ja kaikki muukin) merkityksellistäminen tapahtuu monimuotoisissa ja -mutkaisissa kulttuurisissa ja sosiaalisissa prosesseissa. Olen väitöskirjassani pohtinut näitä prosesseja eri asentoihin kääntyvien käsitteiden avulla ja näin tuottanut monivalotteista kuvaa informaatioteknologian merkityksellistämisestä. Koneiden merkillisyys, informaatioteknologian merkityksellistäminen, näyttäytyykin monien erilaisten tasojen ja näkökulmien yhteennivoutumana, siitä ei voi rakentaa täydellistä kuvaa. Koska etnografinen tieto on aina osittaista, tulkinnallista ja hetkellistä, tässäkin tutkimuksessa on nähtävillä pikaisia välähdyksiä sananmukaisesti merkillisistä koneista tietyssä paikassa, hetkessä ja tilanteessa.

Johanna Uotinen 2005: Merkillinen kone – Informaatioteknologia, kokemus ja kertomus. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 40. Joensuu: Joensuun yliopisto.

FT Johanna Uotinen toimii Joensuun yliopiston Karjalan tutkimuslaitoksella erikoistutkijana Tekar -projektissa (www.joensuu.fi/tietoyhteiskunta/).